

інституту. Приміщення монастирських церков (Ільїнської, Введенської, Троїцького собору) були передані Чернігівському обласному та міському архівам під сховища. Служби в монастирських церквах припинилися 7 вересня 1962 р. Під пильним наглядом та охороною правоохоронців з дзвіниці були зняті дзвони. Єпископ Чернігівський Ігнатій місцем кафедрального собору замість Троїцького обрав Воскресенську церкву Чернігова [13, арк. 119].

Отже, процес закриття православних монастирів у Чернігівській області проходив упродовж 1945–1962 рр. До 1949 р. це питання підіймалося виключно на місцевому рівні, а потім в області розпочалася активна фаза почергової ліквідації обителів. Закриттю передували проведення ідеологічної роботи серед населення, підготовка списків на виселення, переселення монахинь, працевлаштування, відправка до будинків інвалідів. Після закриття обителів їх приміщення переходили до медичних, соціальних, освітніх закладів. Брутальний тиск на монастирі через систему дій преси, агітаторів, перевірок технічного стану, санстанції, пожежних, фінансистів влада представляла як необхідність вирішення внутрішніх проблем.

У подальших дослідженнях планується вивчення судових справ проти архієпископа Андрія та І. Слабошпицького для об'єктивного висвітлення їхньої діяльності у контексті даної теми.

ПОСИЛАННЯ

1. Культова архітектура й атеїстичне виховання / Черній А., Наконечний Р. // Людина і світ. – 1978. – № 4. – С. 38–41.
2. Бондарук П.М., Даниленко В.М., Крупина В.О., Купальський О.Н. Релігійна політика в Україні у 1960–80-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 26–27.
3. Войналович В. Чорні дні чорго духовенства // «З архівів ВУЧК ГПУ-НКВД-КГБ». – 1995. – № 1–2. – С. 209–217.
4. Помаз Ю. Нищення радянською державою монастирів у період хрущовської «відлиги» // Історична пам'ять. – 2010. – № 2. – С. 294–300.
5. Римарчук Л.В. Зимненський монастир у 1939–49 рр. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – 2010. – С. 94–99.
6. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
7. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. – Харків: Акта, 2011. – 468 с.
8. Реабілітовані історією: у двадцяти семи томах. Чернігівська область / Упорядники О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Кн. 3. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – 600 с.
9. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р – 5166, оп. 1, спр. 1, 4 арк.
10. ДАЧО, ф. Р – 5166, оп. 1, спр. 1, 113 арк.
11. ДАЧО, ф. Р – 5166, оп. 1, спр. 2, 128 арк.
12. ДАЧО, ф. Р – 5166, оп. 1, спр. 19, 142 арк.
13. ДАЧО, ф. Р – 5166, оп. 1, спр. 20, 226 арк.
14. РІАНИ, ф. 4, оп. 16 д. 554. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rusoio.ru/03print/03print-02/03print-02-239/>
15. ДАЧО, ф. П – 470, оп. 10, спр. 518, 323 арк.
16. «Деснянська правда». – №1 (7091). – 1 січня 1960 р.; № 257 (7862). – 31 грудня 1962 р.
17. «Деснянська правда». – № 173 (7263). – 31 серпня 1960 р.
18. «Деснянська правда». – № 236 (7584). – 26 листопада 1961 р.
19. «Деснянська правда». – № 178 (7783). – 7 вересня 1962 р.
20. «Деснянська правда». – № 179 (7984). – 8 вересня 1962 р.; № 257 (7862). – 31 грудня 1962 р.

Юхно Ф.А. Закриття православних монастирів советською властю в Чернігівській області в 1945–1962 гг.

Стаття посвячена вопросу закрытия православных монастырей в Черниговской области советской властью. Указываются методы и мероприятия, которые ускоряли этот процесс. Исследуются идеологическая подготовка людей к закрытию обителей, в частности показано проведение пропагандистской работы в городах и селах области, а также на страницах областной газеты «Деснянская правда». Анализируется работа властных структур по передаче церковных владений новым владельцам, распределение контингентов по социальным заведениям и трудоустройство.

Ключевые слова: православная церковь, монастырь, атеистическая пропаганда, жалобы, закрытие.

Yukhno F. A. The liquidation of the orthodox monasteries by the communist regime in Chernihiv region between 1945 and 1962

The article deals with the closure of the orthodox monasteries in Chernihiv Region by the communist regime. The methods and actions taken to accelerate this process are covered. Ideological grooming of people to make them support the liquidation of the monasteries is studied in the given article, especially the emphasis is made on the propaganda that took place in towns and villages of Chernihiv Region as well as on the pages of «Desnianska Pravda» newspaper. An analysis of political power structures in giving church properties to its new owners is given as well as the division of the community members to social institutions and their employment.

Key words: The Eastern Orthodox Church, monastery, atheist propaganda, complaints, closure.

29.02.2017 р.

j

УДК 930.2:394.92 Огієнко Онацький

I.Ю. Тарасенко

З ЛИСТУВАННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ОГІЄНКА) ТА Є. ОНАЦЬКОГО

У статті розглянуто листування двох видатних українських науковців, громадських діячів – митрополита Іларіона (Огієнка) та Є. Онацького на базі матеріалів канадських архівів.

Ключові слова: архів, листування, українська еміграція.

Листи українського журналіста, дипломата, громадського діяча, науковця Євгена Дометійовича Онацького можна знайти у кількох архівних установах Канади: у фонді В. Кубійовича в Бібліотеці-архіві м. Оттава, фонді Є. Бачинського у Бібліотеці Карлтонського університету, фонді О. Кошиця в Осередку української культури і освіти (Вінніпег). Ми розглянемо лише декілька, що збереглися в архіві Української Православної Церкви (Вінніпег) у особовому фонді митрополита Іларіона (Огієнка) серед іншого листування різних часів [1].

Листи (всього 5) відносяться до післявоєнного періоду 1946–1947 рр., надіслані з Італії (Рим) та Аргентини (Буенос-Айрес). На жаль, іншої переписки не вдалося знайти. Є й три листи-відповіді митрополита Іларіона до Є. Онацького (1946–1956 рр.). Ці джерела дають змогу пролити більше світла на життя і працю двох видатних українців в еміграції. Листи за квітень-травень 1946 р. пов'язані між собою і дають змогу встановити діалог між Є. Онацьким і митрополитом Іларіоном.

Точний час знайомства між ними невідомий. Можна тільки припустити, що їх зустріч відбулася в часи УНР, коли

І. Огієнко був міністром освіти, Є. Онацький знаходився на державній службі, а згодом став членом делегації на мирній конференції у Парижі.

Перший лист Є. Онацького до митрополита, датований 22.04.1946 р., був надісланий до Швейцарії. З нього стає зрозумілим, що саме митрополит Іларіон, ініціатор відновлення зв'язків, шукав адресу Онацького через спільних знайомих (преосвящений Іван). Про Швейцарію у Онацького залишилися чудові довоєнні спогади: «Льозанна багата на бібліотеки, спокійна, затишна, – в ній добре працювати. Я жив в Льозанні в 1919 році і зберіг з того часу про неї найкращі спогади» [2]. Цим не міг похвалитися Огієнко. Швейцарія стала для нього тимчасовим прихистком, черговим етапом в пошуках спокійного місця життя і праці. Вона у Огієнка пов'язувалася з матеріальною нестабільністю, хворобами і операціями, непевністю у майбутньому і, найстрашніше, – великою небезпекою бути поверненим проти волі «назад на рідину». Він, навіть, не мав доступу до бібліотек, про що писав: «У Лозанні для мене одна тільки бібліотека, – проф. Н.А. Рубакина (має 110000 томів, головню російських), але вона від Великодня вже закрилась і я зовсім прибитий, бо втратив варстат праці» [3]. Саме тому митрополит звертався по допомогу до Онацького: «Отож, я шукав Вашої адреси, щоб сильно попросити в Вас на недовгий час дві книжки: 1. Номіс: Українські приказки і 2. М. Грушевський: Історія української літератури т. I, а також той том, де є про «Слово о полку Ігореві» [...] Дуже Вас прошу про ці книжки, – використаю й негайно поверну зо щирою подякою». У підсумку митрополит з гіркотою зауважує: «Так, дуже гарна Лозанна, але... тим, хто живе, а хто животіє, той на красу мало дивиться. Краса найбільше сприймається спокійним серцем» [3].

У першому ж листі Є. Онацький мимохідь згадав своє ув'язнення і ділиться своїми науковими планами та здобутками: «...по німецькому полоні, я зараз же віддався знову науковій праці – «Енциклопедії символів, вірувань та обрядів українського народу», для якої збирав матеріали 25 років. Закінчую тепер літеру Н, – себто зробив приблизно половину праці» [2]. Дане масштабне видання (15 томів) було здійснене Онацьким у 50-х роках ХХ ст.

В листах піднімається й релігійне питання. Як зазначає Т. Демченко, Є. Онацький багато уваги приділяв церковній проблемі, і хоча, як і всі соціалісти, мав би бути атеїстом, та перебування у католицькому середовищі і прихильне ставлення папи римського до українських дипломатів очевидно змінило його світогляд [4]. Онацький, як колишній дипломат і людина, що довго проживає у католицькій країні, звертає увагу на переслідування УГКЦ і закликає митрополита Іларіона вступитися за неї. За приклад він наводить виступ митрополита Шептицького, коли той захищав українські православні церкви на Холмщині, навіть гостро закидає: «Чи може наші православні єпископи теж готуються під омофор патріарха Олексія?» [2].

У відповідь на це митрополит зауважує, що греко-католики Канади вороже ставляться до нього, а «гр[еко]-

кат[олицькі] органи «Світло» та «Будучність нації» вмістили замітку під заголовком: «Зловіща вістка», в якій напали на мене. Отож, на сході б'ють греко-католиків, а на заході греко-католики б'ють православних. Це я заслужив собі за 40 літ праці народу... Аби ж українці не були в згоді!» [3]. «Крім цього я дав підписку, що не буду нічого ані писати, ані друкувати, ніде не буду політично виступати, особливо проти (відомо кого). Коли б я виступив проти переслідування греко-католицистської Церкви, то другого дня мене видали б і вивезли б «на рідину»...» [3].

Щодо допомоги книжками Є. Онацький пояснює, що його бібліотека невелика, адже він виїжджав з України тільки на короткий час з невеликим багажем, а залишився на все життя. У своїй роботі він використовує давні виписки, конспекти, що пережили його арешт, ув'язнення і переїзди. Але дечим він в змозі допомогти: «У відповідь на Ваш лист із 10 березня, мушу, на жаль, повідомити, що бажаної Вам книжки «Сучасна українська літературна мова» 1936 р., у мене немає. «Рідну мову» прошу тримати до повного використання, а після використання прошу переслати її мені на нову адресу – на адресу Т-ва Відродження чи «Нашого Клича» в Буенос Айресі, в Аргентині....» [5]. Це останній лист, написаний Онацьким з Італії: «Вибираюсь туди при кінці цього місяця, бо в Італії ніяка розбудовна праця неможлива, хоч можливі натомість всілякі неприємні несподіванки...» [5]. Можливо Є. Онацький натякає на ту причину, що Л. Винар вказує у своїй статті – небезпека бути виданим Радянському Союзу [6].

В Аргентині Онацький «свіжим оком» побачив масу проблем і невирішених питань: низький культурний рівень українців, слабку розрізнену роботу українських національних організацій, і на цьому тлі успіхи московських агітаторів: «Величезна більшість далася підманути большевицьким підбрехачам і визнала Советську Україну. Дуже багато зголосилося «на рідину», – навіть відмовилися від аргентинського громадянства, яке вже мали» [7].

Є. Онацький одразу ж включається в українське культурне і громадське життя – продовжує наукову роботу над «Українською малою енциклопедією», стає редактором тижневика «Наш Клич», редагує православний місячник «Дзвін» та ін, у листі до митрополита Огієнка, пише: «...19-го вересня я мушу почати курси української мови для тих, хто хотів би нею краще говорити та писати...» [7].

Важко сказати, чи були вони давніми друзями, чи було регулярним листування між Є. Онацьким та митрополитом Іларіоном. Відомо, що вікова різниця між ними складала більше ніж 10 років, а стиль листів, по суті, можна назвати діловим. Останні листи Огієнка відносяться до 1956 року і стосуються суто наукової роботи. В одному з них він звертається до Є. Онацького з проханням надіслати список його праць, щоб внести у бібліографію своєї книги «Дохристиянські вірування українського народу» [8]. В наступному листі митрополит дякує за прислану книжку: «...книги переспівів: «Очима души». Я її читаю з насолодою, бо вона цілком відбиває мій настрій та мою ідеологію» [9].

На жаль, це поки все, що вдалося нам знайти з листування між двома видатними українцями. Сподіваємось, що подальші пошуки в архівах принесуть свої результати.

ПОСИЛАННЯ

1. о. Юрій Мицик. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). – К., 2006. (Це видання не охоплює всієї кореспонденції митрополита і якраз та частина, що стосується зв'язків митрополит Іларіон – Онацький, має увійти в 2 том видання).
2. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 9, папка Онацький, лист від 22.04.1946 р.
3. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 5, лист від 02.05.1946 р.
4. Демченко Т.П. Здобуття Батьківщини: життя та творчість Євгена Онацького. – Чернігів, 2016. – 184 с.
5. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 9, лист від 20.03.1947 р.
6. Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією 1894–1979/Л. Винар // Український історик. – 1980. – Ч. 1–4. – С. 161.
7. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 9, папка Онацький, лист від 07.09.1947 р.).
8. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 5, лист від 27.05.1956 р.
9. Архів УПЦ в Канаді (Вінніпег), архів митрополита Іларіона (Огієнка), бокс № 5, лист від 24.07.1956 р.

Тарасенко І.Ю. Из переписки митрополита Илариона (Огиенко) и Е. Онацкого

В статье рассматривается переписка двух выдающихся украинских научных и общественных деятелей – митрополита Илариона (Огиенко) и Е. Онацкого на базе материалов канадских архивов.

Ключевые слова: архив, переписка, украинская эмиграция.

Tarasenko I.Yu. Correspondence of Metropolitan Hilarion (Ohienko) and Ye. Onatsky

The article deals with the correspondence of two prominent Ukrainian scientists, public figures – Metropolitan Ilarion (Ohienko) and Ye. Onatsky based on material of Canadian archives.

Key words: archive, correspondence, Ukrainian emigration.

09.03.2017 р.

J

УДК (093)94(477)«1948/1955»

Я.М. Гирич

ЛИСТУВАННЯ С. СЕРГЄЄВА-ЦЕНСЬКОГО З ДИРЕКТОРОМ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ Г. САПІТОНОМ

Публікуються декілька листів випускника Глухівського учительського інституту 1895 р. Сергія Миколайовича Сергєєва-Ценського (його ім'я носив Глухівський педінститут упродовж 1975–2001 рр.) до директора Глухівського учительського інституту Григорія Сапітона

Ключові слова: Глухів, учительський інститут, університет, епістолярій, Г. Сапітон, С. Сергєєв-Ценський.

Пошук та публікація історичних документів є одним з важливих завдань історичної науки. Археографічна робота з оприлюднення та збереження пам'яток минувшини відноситься до числа її стратегічних напрямів. Традиційною складовою спеціальних історичних досліджень є епістолологія (епістолографія), що вивчає приватне листування як окремий вид джерел особового походження [8, с. 228]. Цілком природним є той факт, що

Значок, присвячений С. Сергєєву-Ценському

подібні тексти характеризуються значною долею суб'єктивізму, тому до них дослідникам варто ставитися дуже обережно, пам'ятаючи про необхідність їх верифікації.

У фондах народного історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка виявлено листування Сергія Сергєєва-Ценського з директором Глухівського учительського інституту Григорієм Сапітоном. Листи написані 15 листопада 1948 р., 22 грудня 1948 р. та 24 червня 1949 р. На сьогодні в музеї зберігаються машинописні копії листів. Їх оригінали 10 листопада 1965 р. (три названі листи за 1948 та 1949 рр. та телеграма 1955 р.) були передані літературно-меморіальному музею письменника у Алушті. Листів Г. Сапітона до російського письменника виявити не вдалося. Далі наведено тексти трьох листів 1948–1949 рр. і телеграми 1949 р., відтворені за машинописними копіями. Окрім того, публікується лист колективу Глухівського педінституту до літератора за 1955 р. та вітальна телеграма митця. В опублікованому листуванні точно відтворено орфографію, стиль та пунктуацію тексту. Російський письменник Сергій Сергєєв-Ценський¹ у своїх листах намагався коротко

1. **Сергій Миколайович Сергєєв (з 1892 р. використовував творчий псевдонім Сергєєв-Ценський)** народився 18 (30 н. ст.) вересня 1875 р. у с. Бабино Тамбовської губернії (с. Преображення Расказівського району Тамбовської області) у родині вчителя земської школи. Батько, Микола Сергійович Сергєєв, був учасником Східної війни, зокрема оборони Севастополя, мати – Наталія Іллівна, походила з терських козаків. 1880 р. родина переїхала до Тамбова. У 1887–1890 рр. навчався у Тамбовському повітовому училищі. У 1891–1892 рр. навчався у підготовчому класі Катерининського учительського інституту в Тамбові. 1892 р. вийшла перша публікація у «Тамбовских губернских ведомостях». У замітці «Кочетовская плотина» вперше було вжито псевдонім Ценський, пов'язаний з річкою Цна. На той момент у нього померли двоє старших братів, батько і мати, С.М., лишився без засобів до існування.

Того ж року за державний кошт вступив на навчання до Глухівського учительського інституту. На 1892 р. там було 53 вихованці. 1895 р. він його закінчив. Отримавши призначення на роботу до Немирівської жіночої гімназії, невдовзі від нього відмовився. Спочатку вирішив відбутися військовою повинністю, записавшись добровольцем (рос. *вольноопределяющийся*) і розряду до 19 Костромського піхотного полку. Упродовж року служби (1895–1896 рр.) в Батурині та Житомирі пройшов шаблі від рядового, ефрейтора, унтер-офіцера та склав іспити на звання прапорщика запаса. Потім працював викладачем російської мови у Кам'янець-Подільському міському училищі (вересень – грудень 1896 р.) та вчителем історії й географії у Куп'янському повітовому училищі